

ศิลปะศรีวิชัย ร่องรอยของศิลปกรรมแบบศรีวิชัย มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างชัดเจน ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และงานประณีตศิลป์ ล้วนแสดงถึงภูมิปัญญาอันสูงส่งของบรรพชนในคาบสมุทรมลายูได้ ภายหลังจากที่ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ จึงได้ทรงผนวกศิลปวัตถุที่พบในภาคใต้ของประเทศไทยทั้งหมดว่า เป็นโบราณวัตถุของรัฐศรีวิชัย ครั้นเมื่อศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงจัดหมวดหมู่ศิลปะในประเทศไทย ทรงจัดศิลปโบราณวัตถุที่พบในภาคใต้ที่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศาสนาหายาน เรียกว่า “ศิลปะศรีวิชัย” ส่วนเทวรูปในศาสนาฮินดูที่พบทั้งก่อนหน้าและร่วมสมัย แยกออกมาเป็น “ศิลปะเทวรูปรุ่นเก่า”

ต่อมานายพิริยะ ไกรฤกษ์ ได้จัดหมวดหมู่ศิลปะที่พบในภาคใต้ใหม่ เรียกศิลปะที่พบในภาคใต้ว่า “ศิลปะทักษิณ” แทน “ศิลปะศรีวิชัย” โดยพิจารณาจากความหลากหลายของอิทธิพลทางศิลปะที่ได้รับในแต่ละช่วงเวลา โบราณวัตถุสถานที่อยู่ในช่วงศรีวิชัย ได้จัดให้เป็นศิลปะช้ายา รุ่นต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีนี้สามารถจัดรูปแบบศิลปะได้อย่างละเอียด แต่ไม่ได้รับความนิยม เนื่องจากคำว่า “ศรีวิชัย” ได้เป็นที่รับรู้และเป็นที่นิยมของคนโดยทั่วไปแล้ว อีกทั้งการใช้คำว่า “ศิลปะช้ายา” จะไม่ครอบคลุมรูปแบบศิลปะทั้งหมดที่พบในภาคใต้ ฉะนั้น ในที่นี้คำว่า “ศิลปะศรีวิชัย” จึงยังคงอนุโลมใช้เป็นชื่อเรียกศิลปะเนื่องในคติพุทธศาสนาหายานที่พบในภาคใต้ต่อไป ถึงแม้ว่า ยังไม่ทราบแน่ชัดว่า ศรีวิชัย ตั้งอยู่ที่ใดกันแน่ก็ตาม

อย่างไรก็ดี “ศิลปะศรีวิชัย” อาจแบ่งออกได้เป็น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และประณีตศิลป์

เศียรพระพุทธรูปนาคปรก สำริด
ที่ฐานมีจารึกระบุ (พุทธ) ศักราช ๑๓๒๖
พบที่ วัดเวียง อำเภอไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปหินทราย สีแดง
ศิลปะอยุธยา วัดพระบรมธาตุไชยา
อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมสำคัญในศิลปะศรีวิชัยในภาคใต้ ส่วนใหญ่พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เช่น พระบรมธาตุไชยา วัดแก้ว และวัดหลง ซึ่งจากหลักฐานที่เหลืออยู่ของ วัดแก้วและวัดหลงไม่สามารถกำหนดขอบเขตของอารามเดิมได้ เพราะพบร่องรอยเพียงฐานอาคาร ซึ่งเข้าใจว่าเป็นฐานสลุบเท่านั้น ส่วนที่พระบรมธาตุไชยา ได้รับการบูรณะมาโดยตลอด จึงยังคง สภาพของสลุบที่แสดงลักษณะของศิลปกรรมที่รับรูปแบบวิหารในอินเดียได้ที่สร้างส่วนฐานเป็น รูปมณฑปมีหลังคาซ้อนชั้น ส่วนยอดเป็นรูปสลุบและสร้างสลุบปิยะ หรือสลุบจำลองประดับตามมุม ของชั้นหลังคาตลอดทั้งชั้นแต่ละชั้น มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕

ส่วนวัดแก้วและวัดหลงเหลือเพียงฐานที่มีความสูงและเรียวธาตุ ที่วัดแก้วประดับ ด้วยเสาที่อิงตัวอาคาร ทำให้มีลักษณะคล้ายกับศิลปะจามของอาณาจักรจามปา ทางตอนกลาง ของประเทศเวียดนาม ส่วนที่โบราณสถานเมืองยะรัง จังหวัดปัตตานี เหลือเพียงฐานขนาดใหญ่ ที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของศิลปะอินเดียแบบคุปตะ คล้ายกับที่พบในศิลปะทวารวดีทางภาคกลาง อีกทั้งยังมีสลุปรูปโอคว่าพบที่วัดสทิงพระ วัดพะโคะและวัดสี่หยัง จังหวัดสงขลา กับที่วัดมหาธาตุ นครศรีธรรมราชอีกด้วย

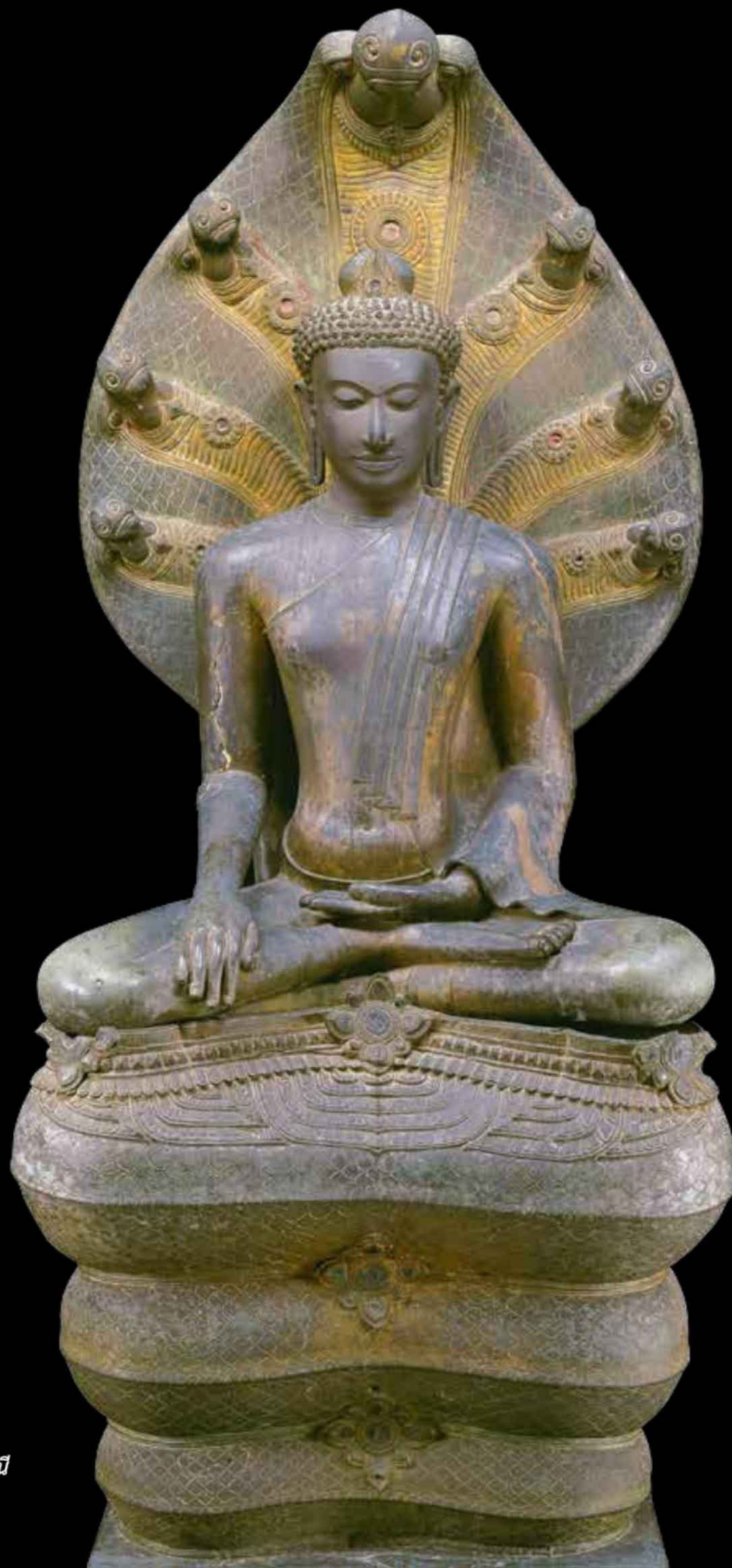
ประติมากรรมเป็นประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนamahayana เป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะรูปพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ ส่วนที่เป็น เทวรูปในศาสนาฮินดูนั้นมีอยู่บ้าง โบราณวัตถุเหล่านี้ ได้รับอิทธิพล จากศิลปะอินเดียแบบคุปตะ หลังคุปตะ และปาละ - เสนาะ ตามลำดับ ส่วนมากสลักด้วยศิลาหรือหล่อด้วยสำริด มีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึง กับศิลปะชวาภาคกลาง

ประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนาเก่าแก่ที่สุดในภาคใต้ เป็นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลา พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียแบบคุปตะ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หล่อด้วยสำริดอีก ๒ องค์ พบที่อำเภอไชยาเช่นเดียวกัน แต่มีลักษณะของอิทธิพลศิลปะ หลังคุปตะและปาละ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ เข้ามาปะปนแล้ว เป็นพระโพธิสัตว์ที่แปลกกว่าต้นแบบในอินเดีย คือ ครองหนังสือ มีลักษณะคล้ายกับที่พบในเกาะสุมาตราและชวา แต่ไม่พบในอินเดีย

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๕
พบที่ อำเภอพนมพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔
พบที่ วัดเวียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

พระพุทธรูปนาคปรก ปางมารวิชัย
(ภูมิสถาปัตยกรรม) สำริด
ที่ฐานมีจารึกกระบุรี (พุทธ) ศักราช ๑๓๒๖
พบที่ วัดเวียง อำเภอลำปาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สำหรับพระพุทธรูปที่น่าสนใจอีกองค์หนึ่ง คือ พระพุทธรูปนาคปรก พบที่วัดเวียง อำเภอไชยา โดยทั่วไปการทำพระพุทธรูปนาคปรก นิยมทำปางสมาธิ แต่พระพุทธรูปองค์นี้ทำปางมารวิชัย และถอดออกได้เป็น ๓ ชั้น คือ ส่วนเศียรนาค ส่วนองค์พระพุทธรูป และส่วนขนดนาค ที่ฐานมีจารึกอักษรขอม ว่าหล่อขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖ อยู่ในช่วงปลายสมัยศรีวิชัย พระพุทธรูปนาคปรกแสดงให้เห็นว่ามีอิทธิพลศิลปะลพบุรี เข้ามาผสม โดยดูจากลักษณะเศียรนาค และพระพักตร์ของพระพุทธรูปที่มีลักษณะสี่เหลี่ยม แต่ยังคงมีลักษณะศรีวิชัยอยู่คือ พระเกตุมาลาหรือ เมล็ดเรียบ ไม่มีขมวดพระเกศา มีรัศมีรูปใบโพธิ์ติดอยู่ด้านหลังพระนลาฏ ขายจีวรเป็นริ้วซ้อนกันเหนือพระอังสาซ้าย นอกจากนี้ยังพบการทำเทวรูป ในศาสนาฮินดูควบคู่กันไปด้วย เช่น พระนารายณ์ หรือพระวิษณุ ศิวลึงค์ ท้าวฤเวร พระพิฆเนศ

เอกมุขลึงค์
อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ - ๑๑
พบที่ สถานีรถไฟหนองหวาย อำเภอไชยา
จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลักษณะประติมากรรมแบบศรีวิชัยจะแสดงสัดส่วนเหมือนมนุษย์ธรรมดา พระหัตถ์และพระบาทสมส่วนกับพระวรกาย พระพักตร์คมเข้ม พระเกศาหวีเกล้าเป็นมวยทรงสูงแล้วปล่อยให้ชายผมสยายลงมาบนพระปฤษฎางค์ (ชฎามงกุฎ) พระองค์ทรงศิราภรณ์ พระขนงโค้งเรียบ พระเนตรเหลือบมองต่ำ หางพระเนตรยาว พระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ยิ้มเป็นรูปกระจับ พระหนุเป็นปม มีทั้งประทับยืนตรีกังค์หรือเอียงสะโพก ประทับยืนสมกังค์หรือยืนตรง ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ประทับนั่งในท่าลลิตาสนะ คือพระบาทข้างหนึ่งห้อยลงมา อีกพระบาทพับอยู่บนพระแท่น ทรงผ้าทรงยาวบางแนบพระองค์ ไม่ทรงฉลองพระองค์ ประดับเครื่องทรงตามแบบอินเดีย เช่น กรองคอ พาหุรัด สายธูราปวีต

นอกจากประติมากรรมดังกล่าวแล้ว ยังนิยมทำพระพิมพ์ดินดิบและสฤปดินดิบเล็ก ๆ เป็นของที่พกห้อยง่าย สร้างขึ้นเพื่อสืบอายุพระพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าคงทำตามประเพณีทางลัทธิมหายาน คือเมื่อเผาศพของพระเถระที่มีมรณภาพหรือบุคคลสำคัญที่ตายแล้ว ก็เก็บเอาอัฐิธาตุโขลกเคล้ากับดิน แล้วกดลงในแม่พิมพ์ออกมาเป็นพระพุทธรูปหรือพระโพธิสัตว์ เพื่อประสงค์ปรารถนาประโยชน์แก่ผู้มรณะ ส่วนอัฐินั้นถูกเผามาครั้งหนึ่งแล้วจึงไม่เผาอีก

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ๘ กร สำริด
พบที่ วัดพระบรมธาตุไชยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พุทธศตวรรษที่ ๑๔

พระพิมพ์ ภาพพระพุทธเจ้าอมิตาภะ ศิลปะศรีวิชัย อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔

ประณีตศิลป์ จากการติดต่อค้าขายกับต่างชาติ ทำให้พบหลักฐานสำคัญคือ ลูกปัดแก้ว มีตาจากตะวันตก ซึ่งเป็นลูกปัดโรมัน และแหวนตรารูปแบบต่าง ๆ เป็นจำนวนมากตามแหล่ง โบราณคดีสำคัญ เช่น อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่ อำเภอดงตาล จังหวัดมุกดาหาร ภายหลัง จึงสามารถผลิตลูกปัดขึ้นได้เอง ดังได้พบแหล่งผลิตลูกปัดสำคัญที่ควนลูกปัด อำเภอกลองท่อม ซึ่งลูกปัดนี้ นับเป็นเครื่องประดับสำคัญที่ใช้สืบเนื่องมาตั้งแต่เห็นได้ชัดในรูปแบบการแต่งกายของ พระโพธิสัตว์ และอาจรวมถึงใช้เป็นเครื่องแต่งกายของโนรา (มโนราห์)

ลูกปัดหินสีต่าง ๆ รูปสัตว์ อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ พบที่ ควนลูกปัด อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่

ลูกปัดตา อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑ พบที่ แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ - ป้ายาง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ลูกปัดหินคาร์เนเลียน สลักลวดลายรูปบุคคลอย่างโรมัน
ปัจจุบันถูกนำไปเสียบใส่กรอบเหมือนจี้ห้อยคอ เดิมอาจใช้เป็นหัวแหวน อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๑๑
พบที่ ควนลูกปัด อำเภอลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับ หินคาร์เนเลียนสีส้ม
อักษรพราหมณ์ ภาษาสันสกฤต
อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗
พบที่ ควนลูกบิด อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่

ตราประทับดินเผา สีน้ำตาลดำ
ด้านหลังมีลักษณะเป็นแท่งปลายแหลม สำหรับจับ
ด้านหน้าเป็นรูปศรีวิไล
พบที่ ควนลูกบิด อำเภอกลองท่อม จังหวัดกระบี่

กุนที

พบจากการขุดค้นที่เมืองพระเวียง

อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช

นอกจากนี้ ในภาคใต้ยังพบแหล่งเตาเผาโบราณสำคัญบริเวณริมคลองปะโอ ตำบลม่วงงาม อำเภอเมืองสงขลา จังหวัดสงขลา ได้แก่ เตาโคกหม้อ เตาโคกไผ และเตาหม้อ ซึ่งจากการขุดค้นทางโบราณคดีได้พบร่องรอยของการผลิตภาชนะดินเผาสมัยศรีวิชัยที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูง รวมทั้งเทคนิคการผสมเนื้อภาชนะดินเผาที่ดีกว่าแบบพื้นเมืองธรรมดา โดยใช้ดินขาวเป็นวัตถุดิบในการทำภาชนะ ลักษณะเป็นเครื่องปั้นดินเผาสีขาวนี้ ไม่พบในแหล่งโบราณคดีอื่น ๆ ภาชนะดินเผาที่แหล่งเตापะโอนี้ มีลักษณะเด่นที่เนื้อวัสดุ ซึ่งเป็นดินเหนียวเนื้อละเอียด เนื้อสีขาว ตกแต่งตัวภาชนะเป็นลายกดประทับรูปฟันปลา หรือสามเหลี่ยมติดต่อกันบริเวณไหล่ โดยมีเส้นคู่ขนาดเป็นแนวประกอบ รวมทั้งมีการเขียนสีทองลงบนพื้นภาชนะ รูปทรงที่พบ ได้แก่ ภาชนะที่มีกา หรือคนทีดินเผา จานแบน อ่างดินเผา คนโทใส่น้ำ ส่วนภาชนะที่สทิงพระ มี จาน ชาม ถ้วย ถ้วยมีฝาครอบ หม้อ กาน้ำและชามอ่าง ซึ่งมีการตกแต่งด้วยลายขีดขีด เป็นเส้นสลับแบบและลายแบบพิเศษเป็นรูปห้วนะโมและตัวนก